

करोना महासंकट:संकटातुन संधी मधे रूपांतर

करोनामुळे जगाची अर्थव्यवस्था जवळजवळ उध्वस्त झाली आहे, परंतु जगासमोर आलेल्या या आर्थिक संकटामध्ये भारताला काही आर्थिक संधी उपलब्ध आहेत .ह्या आपत्तीमुळे काही आशादायक बाबीसुद्धा घडून येण्याची शक्यता आहे. जागतिक व्यापाराचा अभ्यास करून भारताने आपली धोरणे बदलली पाहिजेआणि आलेल्या संधीचा पुरेपूर वापर केला पाहिजे.

आगामी काळात विकसित राष्ट्रातील बहुराष्ट्रीय कंपन्या चीनबाबत आपले धोरण ठरवताना निश्चितच अनेकदा विचार करतील.चीन जगाचे ‘मॅन्युफॅक्चरिंग पावरहाउस’ म्हणून सध्या असलेले चित्र येणार्या काळात नक्कीच बदलणार आहे आणि अनेक कारखाने चीन मधून बाहेरच्या देशांमध्ये जाणार आहेत. अमेरिका आणि चीन यांचे व्यापार युद्ध सुरू झाल्यावर अनेक संधी भारताच्या समोर आल्या होत्या. परंतु आपण चपळ नसल्यामुळे त्याचा फायदा उठवू शकलो नाही. आशा करूया ह्या वेळेला तरी कमीतकमी आपल्याला चीन मधून बाहेर जाणार्या कारखान्यांना भारतात आणण्यामध्ये आपल्याला यश मिळो .

चीन विरुद्ध मोहिम सुरू

आज जगातल्या 70 हून जास्त युरोप, अमेरिका आणि आफ्रिकेमधील देशांनी चीन विरुद्ध मोहिम सुरू केलेली आहे. त्यांची मागणी आहे की चिनी

व्हायरस जगात कसा पसरला याची चौकशी केली जावी आणि त्यामुळे झालेली नुकसान भरपाई करण्यास चीनला भाग पाडले जावे.

जपान आणि चीनचे संबंध फारसे चांगले नाहीत. एप्रिल महिन्याच्या बातमीनुसार जपानने दोन बिलियन डॉलर्स इतकी प्रचंड रक्कम फक्त चीनमधून कंपन्यांनी बाहेर पडण्यासाठी लागणाऱ्या खर्चाची तरतूद म्हणून बाजूला काढून ठेवली आहे. या संधीचा फायदा घेण्यासाठी केंद्रीय पातळीवरून ते स्थानिक पातळीपर्यंत आपण सज्ज झालो पाहिजे.

युरोपीय समुदायातील सदस्य देशांमध्ये फूट पाडण्याचा चीनचा प्रयत्न असफल ठरला आहे. तसेच हॉंगकाँग, तैवान आणि दक्षिण चीन समुद्रातील दादागिरी चीनला महागात पडली आहे. चीनकडे कोणीही स्वतःहून मैत्रीसाठी हात पुढे करेनासा झाला आहे. त्यातच आफ्रिका खंडात वंशविद्वेषाचे वातावरण पेटवून, आपली पोळी भाजून घेण्याचा प्रयत्नही चीनच्या अंगलट आला आहे. त्यामुळे आफ्रिकेतील राज्यकर्तेही त्यांच्या चीनवरील अतिअवलंबित्वाचा फेरविचार करू लागले आहेत. या सगळ्या परिस्थितीचा फायदा आपण उठवला पाहिजे. ब्रिक्स देश (ब्राझील, रशिया, आणि दक्षिण आफ्रिका) सद्यःस्थितीला कसे तोंड देतात, ह्यावर लक्ष ठेवावे लागेल.

भारताला नेमकी संधी कोणती आहे ?

चीनमधून मोठ्या प्रमाणावर उद्योगांनी गाशा गुंडाळण्याचा ठरवला किंवा आमची उत्पादने चीनमधील उत्पादकांकडून बनवून घेणार नाही, असा

पवित्रा घेतला तर एक उत्तम पर्याय म्हणून आपले स्थान निर्माण करण्याची भारताला ही नामी संधी आहे. सामरिक दृष्टीने तिन्ही बाजूंनी समुद्र असलेला भारत जगामध्ये अगदी मध्यवर्ती ठिकाणी वसलेला आहे आणि व्यापाराकरिता सगळ्या देशांना एक सोयीस्कर ठिकाण आहे. आफ्रिका, अशिया, मध्यपूर्व, युरोप सर्व ठिकाणी भारतातून तयार केलेला माल पोहोचू शकेल असे स्थान नैसर्गिकरीत्याच भारताला लाभले आहे. याचा फायदा घेण्याची हीच संधी आहे.

२०१४ मध्ये नरेंद्र मोदी सरकारने एका महत्वाकांक्षी योजनेची घोषणा केली होती. 'मेक इन इंडिया' या योजनेअंतर्गत बहुराष्ट्रीय महाकाय कंपन्यांना भारतात आपले व्यवसाय आणायला सांगून भारताचे व्यापारी विश्वातील स्थानच बदलावे, अशी अपेक्षा होती. मात्र या कार्यक्रमाला पुरेसे यश मिळाले नाही. म्हणूनच ज्या धोरणाची एकदा पुन्हा एकदा समीक्षा करून त्याला या वेळेस तरी यशस्वी केले गेले पाहिजे. कच्च्या मालाची उपलब्धता, कुशल कामगारांची टंचाई, पैशाची अडचण, जागा मिळणे, उत्पादित झालेल्या वस्तू जलदगतीने बंदरापर्यंत न पोहोचवणे अशा अनेक अडचणींनी आपले उद्योगविश्व ग्रासले आहे. त्यात लवकर सुधारणा होणे गरजेचे आहे.

उद्योग सुरू करताना अनेक घटक जरूरी?

परदेशातून उद्योग येण्यासाठी काही आवश्यक बाबी आहेत. देशाची राजकीय स्थिरता विचारात घेतली जाते. भारतातील लोकशाही बहुराष्ट्रीय

कंपन्यांना महत्वाची वाटते. दुसरे गुंतवणूक विषयक धोरण. गेल्या पाच वर्षांमध्ये जगात व्यापार करण्याकरता एक उत्तम स्थान म्हणून भारत पुढे येत आहे.

कुशल, अर्धकुशल व अकुशल कामगारांच्या उपलब्धता महत्वाची असते. भारतातील तरुण लोकसंख्येचा वाढता टक्का, इंग्रजी भाषेचे असलेले ज्ञान आणि शिक्षण व्यवस्था यामुळे सुशिक्षित तरुण वर्ग नेहमीच उपलब्ध असणार आहे. पूर्ण शिक्षण न मिळालेला वर्ग लोकसंख्येतील अकुशल वर्गात मोडतो. त्याला अर्ध-कुशल कारागीर किंवा कुशल कारागीर बनवण्याचे प्रशिक्षण देणे, हे मोठे आव्हान असेल. स्किल भारत या कार्यक्रमाखाली ही कमजोरी दुर केली जात आहे. निर्यातीसाठी आवश्यक असलेल्या बंदरांची उपलब्धता आता नक्कीच वाढली आहे.

जमीन आणि कामगार कायदे

एखाद्या महाकाय प्रकल्पासाठी जमीन न देण्याच्या अट्टाहासामुळे आपल्याकडे कधीही महाकाय प्रकल्प येतिल का? यासाठी कठोर व्हावेच लागेल. पर्यावरणाचा प्रश्न ऐरणीवर असला तरीही सुवर्णमध्य साधणे आवश्यक आहे. मोठ्या उद्योगासाठी जमीन उपलब्ध करून देणे हे मोठे आव्हान आहे.

सर्व पर्यावरणविषयक परवानग्या, मनुष्यबळाची उपलब्धता मार्गी लागले आणि प्रत्यक्ष उद्योग भारतात आले तर रस्ते, रेल्वे व बंदरे यांचे नेटवर्क उभारण्यासाठी सरकारला गुंतवणूक नक्कीच करावी लागेल.

परदेशातून मुख्यत्वे चीनमधून भारतात येणारे प्रकल्प उपभोग्य व ग्राहकोपयोगी वस्तूंची निर्मिती करणारे असले तर त्यासाठी स्वस्त दरात मनुष्यबळ उपलब्ध व्हावे यासाठी कामगार कायद्यांमध्ये मोठ्या प्रमाणावर बदल घडवून आणावे लागतील. जागतिक कामगार वर्गाचे सध्याचे चित्र विचारात घेऊन आपल्याकडे तसेच धोरण राबवावे लागेल. कामगार कायद्यांमध्ये महत्वाच्या सुधारणा उत्तर प्रदेश आणि मध्य प्रदेश सरकारने केल्या आहेत.

व्यवस्थेतील सरकारचे स्थान /विचार दहा वर्षांचा

भारत सरकारच्या उपक्रमांमध्ये परकीय कंपन्यांनी भागीदारी केल्यास त्यातून नवीन संधी मिळू शकतात, का यावर विचार व्हावा.

देशाच्या सामरिक दृष्टिकोनातून संवेदनशील असणारे उद्योग सरकारने ताब्यात ठेवणे योग्य आहे. देशाचे सार्वत्रिक हित लक्षात घेऊन सरकारने गरज पडल्यास व्यवस्थेत हस्तक्षेप करणे हे पण जरूरी आहे. पण इतर क्षेत्रांमध्ये "फॉरेन डायरेक्ट इन्व्हेस्टमेंट" आणि "फॉरेन इन्स्टिट्यूशनल इन्व्हेस्टमेंट" अत्यंत जरूरी आहे आणि त्यांचा प्रवेश सुलभ केला पाहिजे.

देशातील तरुण वर्गाला काम देणे ही प्रमुख प्राथमिकता असली पाहिजे. शिक्षणामध्ये आवश्यक बदल करून कारखान्यांमध्ये काम करण्यासाठी कुशल मनुष्यबळ कसे निर्माण करता येईल येईल याचा आराखडा तातडीने बनवायला हवा. केवळ चीनमधून येणारे उद्योग हे आपले लक्ष्य नसून भविष्यात आर्थिक महशक्ती असणारी अर्थव्यवस्था जन्माला घालणे हे आपले लक्ष्य असावे.

चीनने ज्या वेगाने घोडदौड केली तो वेग आपण गाठणे जरूरी आहे. चीनला समर्थ पर्याय म्हणून भारत का उभा नाही याचा विचार आणि त्या दिशेने कृती करण्याची आज नितांत गरज आहे. उद्योगाचे क्षेत्र अधिकाधिक वाढवणे गरजेचे आहे. शेतीमध्ये गुंतलेला मोठा कामगार वर्ग फारसे उत्पादक काम करत नाही. त्यांना उद्योगा जगताकडे वळवले पाहिजे. संसाधने आपली असतील तर त्यावर प्रक्रिया करून उत्पादन पण आपल्याकडेच झाले पाहिजे हा विचार प्रत्यक्षात आला तरच आपण जागतिक महासत्ता बनू शकतो.

उत्तर प्रदेश सरकारने केलेल्या कामगार कायद्यांमधील सुधारणांमुळे एक जर्मन कंपनी आग्याला शिफ्ट झाली आहे .बाकी राज्यांनी जर उत्तर प्रदेश सारखाच चपळ पणा दाखवला तर आपण चीन मधल्या अनेक कारखान्यांना भारतामध्ये यायला भाग पाडू शकतो. परंतु या करता राज्याच्या राजकीय नेतृत्वाला स्वतःहून लक्ष द्यावे लागेल. आशा करूया की सगळीच राज्य जास्तीत जास्त प्रयत्न करून अनेक कंपनी आणि कारखानदारांना आपापल्या राज्यांमध्ये येण्यास भाग पाडतील.

